

5-SINF “ONA TILI” DARSLIGIDA ADABIY TIL NORMALARINI SHAKLLANTIRUVCHI VA O’QUVCHI SAVODXONLIGINI OSHIRUVCHI QOIDALAR, MASHQLAR VA TOPSHIRIQLAR

Yaxshiboyeva Farangiz Farxod qizi

Samarqand davlat universitetining

Kattaqo’rg’on filiali 3-bosqich talabasi

firdavsyaxshiboyev633@gmail.com

Ilmiy rahbar: Soyipova Dilafruz Rahimovna

Annotatsiya: Ushbu maqolada 5-sinf “Ona tili” darsligi orqali adabiy til normalarini o’quvchilarda shakllantirish, adabiy til normalarini shakllantiruvchi qoida, mashq va topshiriqlar haqida fikr yuritiladi.

Kalit so’zlar: 5-sinf “Ona tili” darsligi, adabiy norma

Adabiy til umumxalq tilining ishlangan, sayqallantirilgan va ma’lum normaga solingan formasidir. Adabiy til dialektlardan, oddiy so’zlashuv tillaridan va jargonlaran farqlanadi, shu xalq vakillari uchun umumiy xarakterga ega. Shunday ekan o’quvchilarga dialekt, lahja, sheva va adabiy til tushunchalarini farqlab berish, qanday o’rinlarda adabiy tildan, qanday o’rinlarda shevadan foydalanish kerakligini o’quvchilarga to’g’ri tushuntirib berish va adabiy til normalarini o’quvchilarda shakllantirish ona tili va adabiyot o’qituvchilarining zimmasidadir. Bu masalalarni o’rgatish, albatta, 5-sinf (yuqori sinfning dastlabki bosqichi) “Ona tili” darsligidan boshlanadi. Darslik, dastlab, takrorlash mavzularidan boshlanadi ya’ni mustaqil so’z turkumlarini takrorlashdan. Chunki, o’quvchilar boshlang’ich sinfda

mustaqil so’z turkumlari bo’yicha boshlang’ich bilimga ega bo’lgan bo’lishadi. Shundan so’ng til bo’limlariga o’tiladi. Dastlab fonetika va grafika: tovush va harf o’quvchiga farqlab beriladi, unli va undosh tovushlar, nutq tovushlarining aytilishi va yozilishi kabi savodxonlikni oshiruvchi mavzular bilan boshlanadi. Fonetika bo’limining mavzulari o’quvchilarda savodxonlikni oshiruvchi eng muhim mavzulardir. Fonetika ona tilining umuman eng boshlang’ich fundamenti hisoblanadi. Bu mavzulardagi topshiriq va mashqlar ham qoidalarga va mavzuga mos berilgan faqat, bir kamchiligi shundaki, grammatik mashqlar ko’p berilgan. Grammatik topshiriq va mashqlar soni bir mavzuda uch yoki to’rtta ba’zi mavzularda undan ham ko’p. Kitobda ba’zi o’rinlarda o’quvchining yoshi va

qiziqishlarini hisobga olinmaydigan o’rinlar ham bor. Og’zaki grammatik mashq va topshiriqlarning o’rniga o’quvchilarni qiziqtiradigan rasmlil, boshqotirmali, audioli topshiriqlar va o’yinlar bo’lsa o’quvchining darsga qiziqishi ortadi. Har bir unli va undoshning yozilishi va aytilishiga alohida to’xtalib o’tilgan. Bu

ayni damda o'quvchining savodxonligi oshishi, to'g'ri talaffuz me'yorlariga amal qilishi uchun yetarlicha asos bo'la oladi. Bu esa adabiy til normalariga amal qilish demakdir. 5-sinf "Ona tili" darsligida 37- mavzudan boshlab imlo va talaffuz me'yorlari mavzulari boshlanadi. Har bir harfni to'g'ri talaffuz qilish uning to'g'ri yozilishini ta'minlab beradi. To'g'ri talaffuz qilishni o'rgatish esa ona tili va adabiyot o'qituvchilarining muhim vazifalaridan biri. Chunki o'quvchilarining yozma va og'zaki nutqi ayni shu vaqtda shakllanayotgan bo'ladi. Orfografik va orfoepik mavzular izchillikda uzviy berilgan. Tovush qanday tovushdan keyin qanday holda talaffuz qilinishi va qanday yozilishi qoidalar, topshiriqlar va mashqlar yordamida yoritilib berilgan. Masalan "a" tovushi zamon, hamon, baho, jahongir kabi so'zlarda "o" kabi aytilsa ham, ammo "a" yoziladi. "O" tovushi Pomir, okean, konsert singari so'zlarda "a", tonna, orden kabi so'zlarda "o" kabi aytilsa-da, "o" kabi yoziladi. Termos, tormoz, director kabi so'zlarning oxirgi bo'g'ini "i" ga moyil aytilsa ham, "o" yoziladi. Undoshlarning jarangli-jarangsiz jufti

bilan yoki o'xshash talaffuz qilinadigan tovushlarning berilib, ularning izohlanishi o'quvchilarning o'xshash tovushlarning farqlashi uchun qulayliklar yaratadi. Masalan: g va k, d va t, f va v, j va dj, q va g', x va h, z va

s. Mavzular imlo lug'ati qoidalari asosida berilgan. Avval, unli va undoshlar imlosi va talaffuzi, keyin asos va qo'shimchalar, qo'shib yozish, ajratib yozish, bosh harflar, chiziqcha bilan yozish, va ko'chirish qoidalari imlosi va talaffuzi ketma-ketligida berilgan. Ammo aynan imlo lug'atidagi ketma-ketlik berilmagan. Har bir harfning to'g'ri yozilishi, har bir tovushning to'g'ri talaffuz qilinishi o'quvchi savodxonligi rivojlanishi uchun, adabiy tilining shakllanishi uchun yaxshigina asos bo'ladi. Mavzuda berilgan tovushlarni me'yor asosida talaffuz qilinishi va yozilishi uchun kichik matnchalarning berilishi esa o'quvchining grammatik mashqlardan chekinib, darsga qiziqishini orttiradi. Ammo adabiy til me'yorlarini shakllantiruvchi matnlar, mashqlar, va topshiriqlar ham kam berilgan. Imlo va talaffuz me'yorlariga oid mavzulardan so'ng leksikologiya bo'limi boshlanadi. har bir matn yoki mashq, topshiriqlardan so'ng ularda uchragan notanish so'zlarning ma'nosi alohida berilib o'tilgan. Matn va lug'at ustida ishlash nomli alohida mavzular ajratilib, o'quvchilarning lug'at boyligini oshiruvchi jarayonlarga alohida e'tibor qaratilgan. O'quvchilarda adabiy til me'yorlarini shakllantirish ular yuqori sinfga qadam qo'ygandan boshlanib, shakllantirilib borilishi shart. Bunda albatta o'qituvchining vazifasi katta. O'qituvchi "men maktabgaman" deb tursa o'quvchi ha xuddi shunday qiladi, chunki 5-sinf o'quvchisi uchun o'qituvchi bir daho demakdir. Hattoki, ustozni aytgan narsani ota-onasi noto'g'ri desa ham ota-onasiga ishonmaydi. U ustozini eng mukammal shaxs deb biladi. Afsuski hozirgi o'qituvchilarning aksariyati darsga befarq va juda ko'p qismi darsda adabiy tilda emas, balki shevada gapiradi. Bu esa turli hududlarda tovushlarni turlicha talaffuz qilinishiga va turli xil kelishmovchiliklarni keltirib chiqarmoqda. Masalan "i" va "e", "u" va "o" tovushlarining turli hududlarda turlicha talaffuz qilinishi bunga yorqin misol bo'la oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.5-sinf Ona tili darsligi G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi
Toshkent 2020

Sh. Shoabdurahmonov, M.Asqarova, A. Hojiyev, I. Rasulov, X. Doniyorov
Hozirgi o'zbek adabiy tili 1-qism Toshkent "O'qituvchi" 1980

O'zbek tilining imlo lug'ati N. M.Mahmudov Toshkent "Akademnashr" 2013
www.ziyouz.